

II

De anordningene som ble gitt i London under okkupasjonen, og som det brede landssvikoppgjøret skulle baseres på, led av mange og alvorlige lyter. Da anordningene etter frigjøringen ble alment kjent, oppsto det strid om selve gyldigheten av dem, og det ble offentlig reist sterk kritikk mot deres materielle rettslige innhold. Striden og kritikken kom ikke fra landssvikhold. Alle landssvikere av betydning satt jo inne, og de få som landssvikpolitiet lot være å arrestere, hadde ingen mulighet for å blande seg inn i noen debatt. Angrepet på anordningene kom fra høystående juridisk hold. Med stor styrke og ikke lite mot gikk således professor Jon Skeie til et voldsomt angrep på dem og nektet å anerkjenne dem. Hovedsynspunktene var at de ikke var gitt av lovlig myndighet, at de ikke var kunngjort på lovformelig måte, og at deres innhold var i strid med grunnlovens § 97.

Striden ble kortvarig. Landssvikanordningens fedre seiret tilsynelatende på alle fronter. Kritikken fenget ikke. Den kom for tidlig. Det var ikke grunn for den sommeren 1945. Det ansås ikke engang sønnelig å rette kritikk mot en anordning som angikk avstraffelse av landssvikere. Jeg tror det har vært til skade for oppgjøret, at kritikken den gang ikke ble akttet på. Jeg tror de beklagelige tilstander vi i dag befinner oss i, ville vært unngått, om en hadde hørt på professor Skeie og hans meningsfeller i 1945. Jeg tror historiens dom over rettsoppgjøret ville blitt mer skånsom enn den blir, om vi hadde latt oss lede mer av fornuften og mindre av antipatier og stemninger.

Anordningens gyldighet er godkjent av Høyesterett, som også har avgjort at deres innhold — i den utstrekning det er forelagt for Høyesterett — ikke er i strid med grunnlovens § 97. For disse avgjørelser har vi å bøye oss. Men å bøye seg for en endelig rettsavgjørelse er ikke det samme som å erklære seg enig i den.

Og jo mer utbredt uenigheten er, desto større er naturligvis tvilen på at avgjørelsen er riktig.

At en straffelov ikke kan gis tilbakevirkende kraft, hører til en jurists barnelærdom. Det står i grunnloven. Dens § 97 sier like fram: «Ingen lov må gis tilbakevirkende kraft.»

Den forordning som populært kalles landssvikanordningen, og som ble gitt i London under krigen, sier selv at den skal ha anvendelse på handlinger som refererer seg til tiden før den ble gitt, nemlig nærmere angitte

handling, begått etter 8. april 1940.

Nå er det naturligvis intet i veien for at en lov kan bestemmes at en handling som er straffbar i henhold til en allerede eksisterende lov, kan bellegges med en mildere straff enn denne lov fastsetter. De som forsvarer anordningen, baserer seg i det vesentligste på dette: anvendelsen av landssvikanordning (eller nå landssvikloven av 1947) fører til et gunstigere resultat for den domfelte enn bruken av straffelovens § 86.

Etter min oppfatning er grunnlaget ganske godt. Det er bare frihetsstraffens størrelse landssvikanordningen har redusert, idet den åpner adgang til å idømme mindre enn tre års fengsel. For øvrig har anordningen innført en rekke tilleggsstraffer som vår straffelov overhodet ikke kjenner.

Anordningen hjemler således domstolens adgang til å fradømme et menneske en lang rekke vitale rettigheter, uten hvilke han i realiteten er redusert fra å være et fritt individ til å bli en husmann. Vår straffelov inneholder ingen bestemmelse som hjemler rett til fradømmelse av et slikt kompleks av rettigheter.

Landssvikanordningen har innført bot som tilleggsstraff for politiske forbrytere. Vår straffelov er helt ukjent med denne form for avstraffelse av landsforrædere. Anordningen fastslår landssvikernes felles, solidariske ansvar for all den økonomiske skade NS og dets virksomhet har påført landet under okkupasjonen. Erstatningsansvar som gjelder svinnende beløp. En leter forgjeves etter noe tilsvarende i straffeloven av 1902.

Med disse bestemmelsene som hjemmel kan domstolene altså dømme et menneske, ikke bare til en livsvarig sosial pariatilværelse, men også til livsvarig armod.

Anordningen gir anvisning på opprettelsen av et erstatningsdirektorat, som ved sine representanter kan kreve et menneskes bo beslaglagt og administrert med henblikk på et eventuelt framtidig økonomisk ansvar vedkommende ved dom måtte bli pålagt. I medhold av denne bestemmelse kan et menneskes hele eksistens være prisgitt en bobestyrer som etter for-godtbefinnende bestemmer om vedkommende fortsatt skal ha noe med sin egen bedrift å gjøre, om han fortsatt skal få underholdningsbidrag av sine egne midler — eller om han skal være henvist til å søke sitt utkomme ved tilfeldige jobber eller hos det off. rulle. Vår straffelov inneholder ingen bestemmelse som tilsvarende denne.

Spørsmålet blir da, om regje-

ringen i London under krigen kunne gi en anordning med slikt innhold og anvende den på handlinger, begått før den ble gitt. Høyesterett har kort etter frigjøringen besvart spørsmålet med ja. Professor Skeie svarte omtrent på samme tid nei. Jeg tror professor Skeies oppfatning i løpet av de over tre år som er gått, er blitt den alminnelige. Iallfall tror jeg med bestemthet å kunne si, at innen juristkretser er den mening alminnelig utbredt, at Høyesterett tok feil.

I en anordning gitt i London under okkupasjonstiden ble linjene trukket opp for hvordan rettergangen mot landssvikerne skulle foregå. Anordningen er nå avløst av en lov om samme tema og stort sett samme innhold. Den viktigste bestemmelse i anordningen er at lagmannsretten i landssviksaker dømmer uten lagrette. Juridiske dommere og legdommere treffer i fellesskap alle avgjørelser.

Hvorfor er denne ordningen innført?

Den vil falle billigere, er det sagt. Det er sikkert riktig.

Den vil virke hurtigere, sier de som forsvarer ordningen. Det er utvilsomt sant.

Men hensynet til å spare tid og penger, kan ikke være avgjørende grunner til etableringen av denne ualminnelige lagmannsretten.

Den vil virke sikrere, er det tredje argumentet. Og her er vi ved sakens kjerne. Når en lagrette på egen hånd skal avgjøre spørsmålet om tiltalte er skyldig eller ikke, kan den trefte sin avgjørelse helt uavhengig. Den har hørt tiltaltes forklaring, vitnenes prov, prosedyren og lagmannens rettsbelæring. I konferanserommet er lagretten overgitt til seg selv og kan på grunnlag av selvstendige overveielser og drøftelser treffe sin avgjørelse.

Lagdommerne er ikke i samme gunstige posisjon, når de skal være med og avgjøre skyldspørsmålet sammen med tre juridiske dommere. Det ligger i saken, natur, at juristenes syn på skyld eller ikke skyld, lett vil bli det dominerende. De lege dommere vil ofte ikke ha lett for å nå fram med sin eventuelle avvikende oppfatning. De vil tvert om antas nok så lett å kunne bli overbevist av motargumenter fra fagdommerne. Og ganske særlig gjelder naturligvis dette, når rettens formann og domskonferansens leder er en framtrædende strafferettsjurist, med stor autoritet, inngående menneskekunnskap og betydelig evne til å vinne gehør for sin mening. Hvis nå denne mening er, at alt det som står i landssvikanordningen er rett og riktig og at den som har forholdt seg slik

det står skrevet der, er skyldig til straff, vil det være lett for en statsadvokat å få en mengde mennesker straffet og tilsvarende umulig for en forsvarer å oppnå noen frifinnelse i det hele tatt.

Enhver som i noen grad har fungert som forsvarer i landssviksaker for lagmannsretten, vil ha fått en sterk følelse av at det lege elements innflytelse på skyldspørsmålet er eliminert, at de juridiske dommeres og ganske særlig lagmannens bedømmelse av skyldforholdet er bestemmende, og at en forsvarers oppgave i realiteten er redusert til å trekke fram formildende momenter.

Samtidig som denne uheldige sammensetning av lagmannsrettene i landssviksaker ble lovbestemt, ble det i samme anordning innført lempninger i kravene til beviset.

En behøver ikke ha syslet meget med straffesaker for å bli på det rene med hvor lite sant og hvor meget uriktig politiforklaringer kan inneholde. Straffeprosessloven utelukker da også praktisk talt bruken av politiforklaringer i retten som bevis mot en tiltalt. Bare i meget få tilfelle gis det adgang til å lese politirapporter opp i retten. Denne adgangen har man i landssviksaker utvidet slik at i disse sakene kan en bruke politiforklaringene som bevis, når det vil være særs vanskelig eller kostbart å få vitnene ført for retten. Resultatet er blitt at politirapporter brukes som bevis i stedet for vitnebevis i en utstrekning som er mer enn betenkelig. Det har hørt til dagens orden at rapporter dokumenteres, og det har desverre heller ikke hørt til sjeldenhetene at en politiforkla-

ring og den alene godtas som bevis — mot tiltaltes protest. Jeg har personlig erfaring for at en mann som var tiltalt for mishandling, ble kjent skyldig på grunnlag av hva den angivelig torturerte, ifølge politirapportene skulle ha forklart til en etterforsker under et forhør. Statsadvokaten leste denne forklaringen opp i retten. Noe annet bevis hadde han ikke. Tiltalte benektet hårdnakket sin skyld. Men ble dømt.

Når en så konstaterer, at etterforskerne i landssviksaker mest ikke er politifolk, men unge mennesker fra andre yrker, som regelmessig ingen forutsetninger har for å utføre sitt arbeid tilfredsstillende, er det desto større grunn til å se med betydelig skepsis på den særbestemmelsen som gjelder i landssviksaker, og som faktisk gjør politiforklaringer til fullverdig bevis.

Anordningen om rettergangsmåten i landssviksaker (som altså nå er blitt lov) inneholder mange andre bestemmelser som kunne være verd kritisk omtale. Det som ovenfor er behandlet, er alene eksempler, plukket ut av en lov som i sin helhet burde vært utskrevet.

Det beste en kan si om de spesiallover som rommes i begrepet «landssviklovgivningen» er at de har vært nødvendige. Ganske unødvendige. Men dessverre gir en slik karakteristikk bare halve sannheten. Den hele sannhet er at praktiseringen av disse særlovene har rammet så store deler av det norske folk så hardt, så ubarmhjertig og så urettferdig, at det ikke er ubetrukket å snakke om en landsulykke.

Man kan spørre: Hvorfor? Hvordan?

Jeg vil prøve å svare på spørsmålene.

Halfdan Fyhn.

(Første artikkel sto i Morgenposten torsdag 5. mai.)

106054